

УДК 343.8(477)"1953/1991":329.73(=161.2)

Володимир МАКАРЧУК
Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії права
та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
volodymyr.s.makarchuk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0001-6292-8419

ДО ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОУН-УПА: ІСТОРИКО-ПРАВОВА РОЗВІДКА.

ЧАСТИНА 1. ВІД БЕРІЇВСЬКОЇ АМНІСТІЇ 1953 Р. ДО АКТУ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 24 СЕРПНЯ 1991 Р.

<http://doi.org/10.23939/law2025.48.246>

© Макарчук В., 2025

Пропонована увазі читача стаття є першою частиною наукової розвідки, присвяченої питанням повернення доброго імені, громадянських прав й конфіскованого майна, а також встановлення компенсацій і пільг репресованим учасникам українського Руху Опору сталінському тоталітарному режиму з числа членів і симпатиків ОУН-УПА. Мова йде про сотні тисяч осіб і не менш значну цифру їх потенційних спадкоємців. Проблема ускладнюється багатьма ендо- та екзогенними факторами, як-от психологічний опір частини українського соціуму, спричинений радянською та російською пропагандою, контрверсійна міжнародна оцінка історичної ролі ОУН-УПА (особливо позиція властей РФ), обмеженість коштів на компенсацію майна та різного роду пільги реабілітованим особам в умовах триваючої війни з РФ тощо. В статті показано, що реабілітаційні процеси 1953–1987 рр. практично не зачепили досліджувану спільноту. Засуджені радянськими судами та позасудовими органами пересічні «націоналісти» (але не активні діячі і не керівництво) підпадали під дію радянських амністій – їм скорочувалися терміни позбавлення волі до фактично відбутого, в'язнів переводили на спецпоселення, а спецпоселенців відпускали на волю, але власне реабілітація, під якою розуміємо повне поновлення майнових і немайнових прав з виплатою відповідних компенсацій цієї категорії не стосувалася. На реабілітацію могли розраховувати лише т.зв. *чесні комуністи*, зокрема військовики, чи партійні діячі рангу С. Косіора, але аж ніяк не учасники збройного Руху Опору радянській владі. Після усунення від влади М. Хрущова (1964 р.) реабілітаційна кампанія була згорнута і поновлена лише в роки т.зв. *перебудови*, здійснюваної М. Горбачовим та окремими його соратниками.

В статті розглянуто основні законодавчі акти Союзу РСР та партійні (КПРС) рішення, що регулювали реабілітаційні процеси в радянський період, їм надана правова характеристика і політична оцінка. Вказано на недосконалість та половинний характер радянської практики.

Ключові слова: ОУН, УПА, сталінські репресії, політичні амністії в СРСР, реабілітація, законодавча база радянських амністій і реабілітації.

Постановка проблеми. У вітчизняній історичній (меншою мірою у історико-правовій) науці подекуди зустрічається думка, що процес реабілітації пересічних учасників ОУН-УПА розпочався мало не відразу після смерті Й. Сталіна у 1953 р. Зокрема авторитетний вітчизняний історик Станіслав Кульчицький вказує: «До листопада 1959 р. КДБ і прокуратура УРСР переглянули 4 263 тис. справ діючого та архівного оперативного обліку на 5 491 тис. осіб. Було знято з обліку, що означало фактичну реабілітацію 2 684 тис. осіб, тобто 58 %. Не розглядалися для реабілітації колабораціоністи, **активісти** (виділення моє – В.М.) ОУН і УПА (...)» [1, с. 161]. Тобто, що стосується пересічних (рядових) членів ОУН-УПА та т.зв. *бандпосібників*, то ця перша пост-сталінська реабілітація (в розумінні С. Кульчицького) стосувалася також і їх. Справді багатьом учасникам українського Руху опору скоротили терміни відбування покарання, але випадки власне *реабілітації* з поверненням чесного імені, громадянських прав, конфіскованого майна, радянських нагород (окремі учасники Руху Опору після мобілізацій 1944–1945 рр. опинилися у складі Червоної армії), виплатою компенсацій тощо наразі невідомі. Для прикладу, Наталія Шухевич-Бережинська, дружина Головнокомандувача УПА Р. Шухевича, яка участі у русі Опору не брала (доглядала на селі малолітніх дітей), в 1945 р. отримала 10 років ВТТ, які відбувала до 1954 р. Потрапивши під хвилю амністії, відбула ще три роки заслання в Новосибірську. Повернутися до України дозволили на початку 1960-х рр. [2, с. 127]. Інша річ т.зв. *чесні комуністи*, репресовані сталінськими каральними органами, переважно військові, а також опальні радянські функціонери – там справді маємо приклади реабілітації, а не часткових чи повних амністій. Зокрема в цей період були реабілітовані відомі в Україні партійні та державні діячі В. Затонський, Е. Квірінг, С. Косіор, Ю. Коцюбинський, М. Скрипник, П. Постишев та ін. А от політичні процеси над нововиявленими КДБ членами ОУН-УПА тривали навіть у відносно ліберальні 1960-1970-х рр.

Мета статті. Окрім чисто хронологічної фіксації і упорядкування актів помилування та/чи реабілітації, завданням Частини 1 наукової розвідки стала їх аполітична та історико-правова оцінка. Дотримуємося думки, що говорити про реабілітацію учасників ОУН-УПА в радянський період принаймні передчасно. В кращому випадку йшлося про акти помилування (амністії), чий фігурант де-юре залишався порушником радянських законів, «прощеними» гуманною владою, а не повноправними реабілітованими.

Аналіз дослідження проблеми. У вітчизняній, а також радянській та пострадянській науковій літературі маємо праці, присвячені як питанням власне помилування та/чи реабілітації (необґрунтовано) засуджених за авторства Безлепкіна Б. Т., Борисова Ю. С. і Голубевої А. В., Гринюка В. О., Дем'янчука Т., Дьоміна Ю., Земскова В., Лук'янюка В., Місінкевич Л. Л., Полякової М. Ф., Рожкової Л. І., Терлюка І. Я., Ченцова В. В. і Тертишника В. М., Шитюка М. М., *Berman H., Oppenheim S.*, так і реабілітації власне учасників ОУН-УПА (праці Адамовського В. І., Амонса А. І., Андрухів А. О., Бжана О. Г., Біласа І. Г., Бойка О., Вронської Т. В., Дем'янчука Т., Дьоміна Ю., Киричука Ю., Кульчицького С. В., Лук'янюка В., Місінкевич Л. Л., Платоновой Н. В., Проць О. Є. і Копельців-Левицької Є. Д., Рожкової Л. І., Терлюка І. Я., Тимченка С. М., Тронька П. Т., Ченцова В. В. і Тертишника В. М., Шевельова Ю.). Водночас нами не виявлено ґрунтовних праць зарубіжних науковців, передусім польських, присвячених питанням реабілітації учасників ОУН-УПА. Певною мірою це пояснюється негативним ставленням наших західних сусідів до українського антикомуністичного Руху Опору в цілому.

Виклад основного матеріалу. Початок масовому перегляду справ жертв політичних репресій в Союзі РСР поклав Указ Президії ВР СРСР від 27 березня 1953 р. про часткову амністію ув'язнених. Указ передбачав амністію всіх осіб, ув'язнених на термін до 5 років, а також неповнолітніх до 18 років), вагітних жінок, жінок з малолітніми дітьми віком до 10 років та жінок, старших 50 років; чоловіків, старших 55-и років; й ув'язнених, хворих на тяжкі невиліковні недуги. Утім Пункт 7 Указу виключив з їх числа в'язнів, засуджених за участь у структурах ОУН та формуваннях УПА: « (...) 7. Не применяют амнистии к лицам,

осужденным на срок более 5 лет за контрреволюционные преступления, крупные хищения социалистической собственности, бандитизм и умышленное убийство» [3]. При цьому значна частина амністованих була відразу відправлена на спецпоселення і лише одиницям дозволили повернутися в Україну.

Ініціатором Указу був тогочасний міністр внутрішніх справ Л. Берія, який у доповідній записці 26 березня 1953 р., поданій у Президію ЦК КПРС, вказував, що з 2,5 мільйонів в'язнів ГУЛАГу лише 220 тисяч осіб є особливо небезпечними державними злочинцями – засудженими за бандитизм, умисне вбивство, за контрреволюційні злочини і за розкрадання соціалістичної власності в особливо великих розмірах. Із загального числа 2 526 402 ув'язнених «особливо небезпечних державних злочинців (шпигуни, диверсанти, терористи, троцькісти, есери, націоналісти та інші)» в особливих таборах МВС СРСР перебувало 221 435 людини [4].

Ще за два місяці, 16 травня 1953 р., Л. Берія подав *Записку* у Президію ЦК КПРС про недоліки у роботі колишніх органів МДБ УРСР, на підставі якої Президія ЦК 26 травня затвердила Постанову «Питання західних областей України». В ній вказувалося, що протягом 1944–1952 рр. в регіоні репресовано до 500 тис., осіб арештовано понад 134 тис., убито понад 153 тис., вислано довічно за межі УРСР понад 203 тис. [5, с. 147].

Л. Берія був зміщений з постів та проголошений «ворогом народу» в червні 1953 р. Проте переможці продовжували узятий ним курс на пом'якшення каральної політики в державі. Це пояснювалося намаганнями перекласти провину за нібито «порушення соціалістичної законності» на сумнозвісний *культ особи*, а також потребою покращення відносин з Заходом.

Зокрема ще до початку судового процесу над Л. Берія та його соратниками (грудень 1953 р.), а саме 17 вересня 1953 р. амністовано десятки тисяч осіб, які співпрацювали з нацистськими окупантами в період німецько-радянської війни 1941–1945 рр.: «(...)

1. Звільнити з місць ув'язнення і від інших мір покарання осіб, засуджених на строк до 10 років позбавлення волі включно за вчинені в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 р. р. підсобництво ворогові та інші злочини передбачені статтями 58–1, 58–3, 58–4, 58–6, 58–10, 58–12 Кримінального Кодексу РРФСР і відповідними статтями Кримінальних кодексів інших союзних республік.

2. Скоротити наполовину визначене судом покарання засудженим на строк понад 10 років за злочини, перелічені в статті першій цього Указу.

3. Звільнити з місць ув'язнення незалежно від строку покарання осіб, засуджених за службу в німецькій армії, поліції і спеціальних німецьких формуваннях.

4. Звільнити від дальшого відбування покарання осіб, направлених за такі злочини на заслання і висилку.

5. Не застосовувати амністії до карателів, засуджених за вбивства і катування радянських громадян.

6. Припинити провадженням всі слідчі справи і справи, не розглянуті судами про злочини, вчинені в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 р.р., передбачені статтями 58–1, 58–3, 58–4, 58–6, 58–10, 58–12 Кримінального Кодексу РРФСР і відповідними статтями Кримінальних кодексів інших союзних республік, за винятком справ про осіб, вказаних у статті четвертій цього Указу.

7. 6. Зняти судимість і пораження в правах з громадян, звільнених від покарання на підставі цього Указу.

8. Зняти судимість і пораження в правах з осіб, які раніше були суджені і відбули покарання за злочини, перелічені в статті першій цього Указу.

9. Звільнити від відповідальності радянських громадян, перебуваючих за кордоном, які в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 р.р. здалися в полон ворогові або служили в німецькій армії, поліції і спеціальних німецьких формуваннях.

10. Звільнити від відповідальності й тих (,) нині перебуваючих за кордоном радянських громадян, які займали під час війни керівні посади в створених окупантами органах поліції, жандармерії і пропаганди, в тому числі й втягнутих в антирадянські організації у післявоєнний період, якщо вони спокутували свою провину наступною патріотичною діяльністю на користь Батьківщини або з'явилися з повинною [6].

Формально під дію Указу 17 вересня 1953 р. підпадали й т. зв. українсько-німецькі націоналісти з ОУН(м), УЦК, формувань «Нахтігаль» та «Роланд», дивізії СС-Галичина, 1-ї дивізії УДА тощо, звісно, за умови дієвого «спокутування провини». З іншого боку, цей акт не поширювався на ОУН та УПА, які не потрапили під беріївську амністію.

У вересні 1953 р. Указ Президії Верховної Ради СРСР надав військовій колегії Верховного Суду СРСР право розглядати за протестами Генерального прокурора рішення позасудових органів – колишніх колегій ОДПУ, «трійок» і т. зв. *особливої наради* при НКВС – МВС СРСР. У травні 1954 була прийнята Постанова Ради міністрів СРСР «Про перегляд кримінальних справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, що утримуються в таборах, колоніях і тюрмах МВС СРСР і перебувають в засланні на поселенні». Вона передбачала створення центральної і місцевих комісій, наділених особливими правами та повноваженнями щодо перегляду кримінальних справ засуджених за контрреволюційні злочини. Центральну комісію очолив генеральний прокурор СРСР Р. Руденко. На республіканському рівні в УРСР, створено відповідну комісію, до якої увійшли тогочасний секретар ЦК КПУ М. Підгорний, прокурор УРСР Д. Панасюк, заступник завідувача відділу адміністративних та торгово-фінансових органів ЦК КПУ І. Голинний. Також сформовані комісії з перегляду кримінальних справ спеціальної підсудності осіб в областях.

Для вивчення становища спецпоселенців була створена спеціальна комісія Президії ЦК КПРС у складі генерального прокурора СРСР Р. Руденка, міністра внутрішніх справ СРСР С. Круглова, міністра державної безпеки СРСР І. Серова, міністра юстиції СРСР К. Горшеніна та ін., котра підготувала постанову Ради Міністрів СРСР «Про зняття деяких обмежень у правовому становищі спецпоселенців» від 5 липня 1954 р., на основі якої звільнялися від заслання особи, раніше засуджені на терміни строком до 5 років за антирадянську діяльність. Також втрачали силу обмеження по спецпоселенню розкуркулених громадян.

Реабілітаційні процеси другої половини 1950-х – поч. 1960-х рр. мали обмежений характер, і загалом мало позначилися на репресованих членах ОУН-УПА та симпатиках (т. зв. *бандпосібниках*).

Влітку 1955 р. прокурор Волинської області звітував обласному комітету КПУ [7, с. 312–313] про стан перегляду областною комісією справ осіб, засуджених за т. зв. контрреволюційні злочини: «... за весь период работы рассмотрено 3151 дело на 6771 человека, осужденных Военным Трибуналом и Волынским областным судом. По делам, рассмотренным комиссией, оставлены в силе приговоры по 1784 делам на 4624 человека, или 68,2 % к общему числу осужденных по рассмотренным делам. По остальным 1367 делам на 2147 человек комиссией принято решение об отмене приговоров на предмет снижения меры наказания, в том числе: 6-ти чел. – до 15 лет ИТЛ 1368 чел. – до 10 лет ИТЛ 483 чел. – до пределов отбытого срока 96-ти чел. – до 5 лет ИТЛ, с применением Указа Президиума Верховного Совета СССР от 27/III–1953 года «Об амнистии». На 3-х человек производством прекращены дела по мотивам отсутствия в их действиях состава преступления. В отношении 17 человек комиссией поставлен вопрос о замене каторжных работ на тот же срок ИТЛ (15–20 лет) и на 20 человек дела обращены к доследованию, так как нельзя было решить по существу вопрос о их виновности». Коментувати ці цифри особливо не доводиться; про власне реабілітацію в жодному випадку не йдеться. Троє уже арештованих, але ще не засуджених везунчиків із загальної маси обійшлися легким переляком, іншим в порядку амністії скоротили термін відбуття покарання.

В УРСР протягом 1954–1961 рр. було відмовлено в перегляді рішень позасудових органів 12 027 громадянам [8, с. 248]. Тут ми не оперуємо даними, який відсоток відмов отримували оунівці та повстанці.

Після усунення М. Хрущова від влади (жовтень 1964 р.), перегляд архівних кримінальних справ суттєво звузився і набув точкового характеру. Історики фіксують переважно реабілітацію радянських військовиків, засуджених в роки Великого Терору, справи «націоналістів» в цей період практично не переглядаються.

В рамках т. зв. *нового политического мышления* керівництво партії і держави повертається до практики перегляду політичних справ. Певною мірою це зумовлювалося тиском Заходу, але не можна зовсім списувати з рахунку й добру волю М. Горбачова та О. Яковлева, сьогодні трактованих в російській історичній науці як агентів (західного) впливу.

28 вересня 1987 р. створено Комісію Політбюро ЦК КПРС для вивчення фактів і документів, пов'язаних із репресіями 1930–початку 1950-х рр. Компетентним відомствам доручалося поновити роботу з перегляду справ осіб, репресованих у добу сталінізму.

Постановою Політбюро ЦК КПРС від 11 липня 1988 р. *Про додаткові заходи по завершенню роботи, пов'язаної з реабілітацією необґрунтовано репресованих в 30–40-і роки і початку 50-х років* доручено Прокуратурі СРСР та КДБ СРСР разом із місцевими органами влади продовжити роботу з перегляду справ репресованих у 1930–1940-ві рр. навіть за відсутності заяв про реабілітацію та скарг. На виконання партійної (не державної!) вказівки вийшла (спільна) *Вказівка Генерального прокурора СРСР та Голови КДБ СРСР № 42с/13/40с від 30 липня 1988 р. Про додаткові заходи по завершенню роботи, пов'язаної з реабілітацією осіб, безпідставно репресованих в 30–40-х роках та на початку 50-х років*. В радянській системі військової прокуратури керівним документом з питань реабілітації стала *Вказівка Головного військового прокурора Союзу РСР генерал-лейтенанта юстиції Катусєва А. Ф. (Вихідний номер) № 3-14162-49 від 22 вересня 1988 р.*

За партійною «ініціативою» звично для радянської моделі управління у справу включилися державні органи. Зокрема, був прийнятий *Указ Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. за № 10036-XI Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, що мали місце в період 30–40-х і початку 50-х років*. Силу закону Указ дістав 31 липня того ж року після схвалення сесією Верховної Ради Союзу РСР: Зокрема, згідно цього Закону, особи, засуджені за вироками позасудових органів, отримали право на реабілітацію.

Перші звернення колишніх членів ОУН та УПА (і передусім бандпосібників) про реабілітацію мали місце уже в 1989 р., але користаються відкритою можливістю одиниці – терміни покарання давно відбуті, а привертати до себе увагу все ще всесильного КДБ охочих мало. Ситуація різко змінюється з прийняттям в СРСР 15 травня 1990 р. ... Закону *Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР*, Стаття 69 *Пільги реабілітованим громадянам*, проголосила: «Громадянам, необґрунтовано притягнутим до кримінальної відповідальності, необґрунтовано репресованим і згодом реабілітованим, час тримання під вартою, час відбування покарання в місцях позбавлення волі і заслання **зараховується до стажу в потрібному розмірі**» [9]. Пільга мала вступити в силу з 1 січня 1992 р., але задовго до цієї дати звернення громадян нарастають лавиною.

Наступним кроком у справі реабілітації став Указ Президента Союзу РСР № 556 від 13 серпня 1990 р. *Про відновлення прав всіх жертв політичних репресій 20–50-х років*. На його виконання 31 серпня 1990 р. Рада Міністрів СРСР постановою № 871 доручила Міністерству юстиції СРСР, Державному комітету СРСР з праці і соціальних питань, Міністерству фінансів СРСР і Академії наук СРСР за участю Міністерства внутрішніх справ СРСР, Комітету державної безпеки СРСР, Прокуратурі СРСР, Верховному Суду СРСР, ВЦРПС і Раді Міністрів союзних республік підготувати проєкт законодавчого акту СРСР про порядок відновлення прав громадян, які постраждали від репресій, що проводилися відносно селян у період колективізації, а також стосовно всіх інших громадян по політичним, соціальним, національним, релігійним і іншим мотивам у 20–50-х роках [10, с. 89].

Декларація Верховної Ради СРСР від 14 листопада 1989 р. № 772-I *Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, яких було піддано насильницькому переселенню, і забезпечення їхніх прав* опосередковано стосувалася і депортованих сталінським режимом мешканців Західної України.

17 квітня 1991 р. Верховна Рада УРСР першою серед союзних республік ухвалила окремий Закон *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні*, Закон встановлював можливість повернення реабілітованим майна, конфіскованого після арешту і за рішеннями радянських судів, а також скромні, типово радянські пільги, як от позачергове встановлення телефонного апарату, вступ до садово-городніх кооперативів тощо. На підставі Постанови Верховної Ради УРСР від 17 квітня 1991 р. *Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» та Постанови Кабінету Міністрів України від 24 червня 1991 р. № 48 «Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»* було сформовано при виконкомах комісії, які разом з правоохоронними органами встановлювали факти безпідставності заслання, вислання, направлення на спецпоселення та факти конфіскації й вилучення майна. Цією ж постановою було затверджено *Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або*

відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям та Положення про комісії Рад народних депутатів з питань поновлення прав реабілітованих» та зразок посвідчення про пільги реабілітованих [11].

Практична реалізація цих рішень припала уже на добу Незалежності, чому буде присвячена Частина 2 пропонованої увазі читача наукової розвідки.

Висновки. Процеси реабілітації жертв політичних репресій сталінської доби, розпочаті з ініціативи Л. Берія, не були згорнуті навіть після його викриття як «ворога народу». Це пояснювалося намаганням нового політичного керівництва Союзу РСР відмежуватися від політичної спадщини померлого вождя, а також потребою покращення іміджу «першої а світі держави робітників і селян» та пошуку порозуміння із Заходом. Реабілітації підлягали передусім т.зв. *чесні комуністи*, репресовані вождем. На активних учасників ОУН та УПА реабілітація не поширювалася, але більшість з них підлягали повному чи частковому амністуванню. Сама амністія завершилася протягом ближчих років (до 1956 р.), а після усунення від влади М.С. Хрущова була згорнута. Тоді ж реабілітація набула точкового характеру, стосуючись усе тієї ж категорії *чесних комуністів* з числа радянського активу. Про реальну реабілітацію пересічних жертв репресій, включаючи й членів ОУН та УПА, можна говорити не швидше поч. 1990-х рр.. Важливе значення мав Закон Української РСР *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні*, прийнятий Верховною Радою УРСР у квітні 1991 р., першим серед інших, наразі ще союзних, республік. Практична реалізація цього Закону припала уже на роки Незалежності.

Подяки. Немає.

Фінансування. Автор заявляє про відсутність фінансової підтримки для проведення досліджень, авторства або публікації цієї статті.

Внесок автора. Автор підтверджує свою виключну відповідальність за цю роботу. Автор схвалює цю роботу і бере на себе відповідальність за її цілісність.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від народження до загибелі. Книга 3. – К.: Темпора. 388 с.
2. Шухевич-Березинська Н. (некролог). Визвольний шлях. Суспільно-політичний, науковий та Літературний місячник. Кн. 3 (648). Березень, 2002. С. 127–128
3. Указ Президиума ВС СССР от 27.03.1953 об амнистии. URL: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%A1_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_27.03.1953_%D0%BE%D0%B1_%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B8 (Дата звернення 30.06.2025).
4. Лук'янюк В. Беріївська амністія. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0329M/> (Дата звернення 30.06.2025).
5. Лаврентий Берия. 1953. Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы. Под ред. акад. А.Н. Яковлева; сост. В. Наумов, Ю. Сигачев. М.: МФД, 1999 512с. (Россия. XX век. Документы). ISBN 5-89511-006-1. URL: https://imwerden.de/pdf/lavrentiy_beria_1953_dokumenty_1999_txt.pdf (Дата звернення 30.06.2025).
6. Указ Президії Верховної Ради СРСР Про амністію радянських громадян, які співробітничали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-55#Text> (Дата звернення 30.06.2025).
7. Лист прокурора Волинської області І. Корчака секретареві Волинського обкому Комуністичної партії України І. С. Грушецькому про роботу обласної комісії з перегляду справ на засуджених за контрреволюційні злочини. м. Луцьк, 1 серпня 1955 року // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Волинська область / Головна редколегія: (голова – П.Т. Тронько, заступники голови – О.П. Реєнт, С.А. Кокін та ін.); редколегія тому (голова – О. І. Курилюк, відповідальний секретар – М. М. Кучерепа та ін.). – Кн. 1.– Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 976 с.

8. Жертвы репрессий / Институт государства и права им В.М. Корецкого, Академия наук Украины, Союз юристов Украины. Киев: «Юринформ», 1993. 277 с.
9. Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1480400-90#Text> (Дата звернення 30.06.2025).
10. Катков Н.Ф. Восстановление исторической правды и справедливости // Вопросы истории КПСС. – 1991. № 9.
11. Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України [від 24 червня 1991 р. №48]. Урядовий кур'єр. 1991 (№14-15).

REFERENCES

1. Kulchytskyi S. *Chervonyi vyklyk. Istoriia komunizmu v Ukraini vid narodzhennia do zahybeli* [The Red Challenge: The History of Communism in Ukraine from Birth to Death]. Knyha 3. – K.: Tempora. 388 p. [In Ukrainian].
2. Shukhevych-Berezynska N. (nekroloh). *Vyzvolnyi shliakh* [The path to liberation]. Suspilno-politychnyi, Naukovyi ta Literaturnyi misiachnyk. – Kn. 3 (648). Berezen, 2002. pp. 127–128 [In Ukrainian].
3. *Ukaz Prezidiuma VS SSSR ot 27.03.1953 ob amnistii* [Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR dated March 27, 1953, on amnesty]. Retrieved from: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%A1_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_27.03.1953_%D0%BE%D0%B1_%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B8 (Accessed: 30.06.2025) [In Russian].
4. Lukianuk V. *Beriivska amnistiia* [Beria's amnesty]. Retrieved from: <https://www.jnsm.com.ua/h/0329M/> (Accessed: 30.06.2025) [In Ukrainian].
5. Lavrentij Beriia. 1953. *Stenogramma iyul'skogo plenuma CK KPSS i drugie dokumenty* [Transcript of the July plenum of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and other documents.]. Pod red. akad. A.N. Yakovleva; sost. V. Naumov, YU. Sigachev. M.: MFD, 1999, 512 p. (Rossiya. XX vek. Dokumenty). Retrieved from: https://imwerden.de/pdf/lavrentij_beria_1953_dokumenty_1999__txt.pdf (Accessed: 30.06.2025) [In Russian].
6. *Ukaz Prezidiu Verkhovnoi Rady SRSR Pro amnistiuiu radianskykh hromadian, yaki spivrobotnychaly z okupantamy v period Velykoi Vitchyznianoï viiny 1941–1945 rr.* [Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR on the amnesty of Soviet citizens who collaborated with the occupiers during the Great Patriotic War of 1941–1945.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-55#Text> (Accessed: 30.06.2025) [In Ukrainian].
7. *Lyst prokurora Volynskoi oblasti I. Korchaka sekretarevi Volynskoho obkomu Komunistychnoi partii Ukrainy I. S. Hrushetskomu pro robotu oblasnoi komisii z perehliadu sprav na zasudzhennykh za kontrrevoliutsiini zlochyny. m. Lutsk, 1 serpnia 1955 roku* [Letter from Volyn Region Prosecutor I. Korchak to Volyn Regional Committee Secretary of the Communist Party of Ukraine I. S. Hrushetsky regarding the work of the regional commission reviewing cases of individuals convicted of counterrevolutionary crimes. Lutsk, August 1, 1955.] // Reabilitovani istoriieci: U dvadtsiaty semy tomakh. Volynska oblast / Holovna redkolehiia: (holova – P.T. Tronko, zastupnyky holovy – O.P. Reient, S.A. Kokin ta in.); redkolehiia tomu (holova – O. I. Kuryliuk, vidpovidalnyi sekretar – M. M. Kucherepa ta in.). – Kn. 1. – Lutsk: VAT «Volynska oblasna drukarnia», 2010. 976 s. [In Ukrainian].
8. *Zherty repressii* [Victims of repression] | Institut gosudarstva i prava iv. V.M. Koretskogo Akademii nauk Ukrainy / Riev: Urinform. 1993, 277 p. [In Russian].
9. *Zakon Soiuzu Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik Pro pensiine zabezpechennia hromadian v SRSR* [Law of the Union of Soviet Socialist Republics on Pension Provision for Citizens in the USSR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1480400-90#Text> (Accessed: 30.06.2025) [In Ukrainian].
10. Katkov N.F. *Vosstanovlenie istoricheskoy pravdy i spravedlivosti* [Restoring historical truth and justice] // Voprosy istorii KPSS. 1991. No 9; [In Russian].
11. *Pro zakhody shchodo realizatsii Zakonu Ukrainiskoi RSR «Pro reabilitatsiiu zhertv politychnykh represii na Ukraini»* [On measures to implement the Law of the Ukrainian SSR “On the rehabilitation of victims of political repression in Ukraine”]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [vid 24 chervnia 1991 r. №48]. Uriadovyi kurier. 1991 (No 14-15) [In Ukrainian].

Отримано: 15.07.2025

Прорецензовано: 25.08.2025

Схвалено до друку: 29.09.2025

Опубліковано (онлайн): 12.12.2025

Надруковано: 26.12.2025

Volodymyr MAKARCHUK

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the Theory of Law
and Constitutionalism Department,
Dr. Habil. (Law), Professor
volodymyr.s.makarchuk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0001-6292-8419

**ON THE ISSUE OF REHABILITATION OF OUN-UPA MEMBERS:
HISTORICAL AND LEGAL RESEARCH.**

Part 1. From Beria's amnesty of 1953 to the Act of Independence of 24 August 1991

This article constitutes the first part of a scholarly investigation devoted to the issues of the restoration of dignity and confiscated property, as well as the establishment of compensation and privileges for repressed participants of the Ukrainian Resistance Movement against the Stalinist totalitarian regime, namely members and sympathizers of the OUN-UPA. The matter concerns hundreds of thousands of individuals and an equally significant number of their potential heirs. The complexity of the problem is compounded by numerous endogenous and exogenous factors, including the psychological resistance of certain segments of Ukrainian society shaped by Soviet and Russian propaganda, the controversial international assessment of the historical role of the OUN-UPA (particularly the stance of the authorities of the Republic of Poland), and the scarcity of financial resources for property restitution and the provision of benefits to rehabilitated persons under the conditions of the ongoing war with the Russian Federation. The article demonstrates that the rehabilitation processes of 1953-1987 scarcely affected this particular group of the repressed. Those convicted by Soviet courts and extrajudicial bodies – rank-and-file «nationalists» (though not active leaders or senior functionaries) – fell under the scope of Soviet amnesties: prison terms were reduced to the time actually served, inmates were transferred to special settlements, and settlers were released. Yet genuine rehabilitation – understood as the full restoration of property and non-property rights together with the payment of corresponding compensation – was denied to this category. Only the so-called honest communists, particularly military personnel or party officials of the rank of S. Kosior, could count on rehabilitation, but not the participants of the armed Resistance Movement against Soviet authority. Following the removal of N. Khrushchev from power in 1964, the rehabilitation campaign was curtailed and was not resumed until the era of the so-called perestroika initiated by M. Gorbachev and certain of his associates.

The article examines the principal legislative acts of the USSR and the decisions of the Communist Party of the Soviet Union that regulated rehabilitation processes during the Soviet period, offering their legal characterization and political evaluation. Particular emphasis is placed on the incomplete and ambivalent nature of Soviet practice.

Keywords: OUN, UPA, Stalinist repressions, political amnesties in the USSR, rehabilitation, legislative framework of Soviet amnesties and rehabilitations.